

МЕТОДОЛОГІЯ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ ДІЙНОСТІ ЗА ПРАЦЯМИ ЕРИКА ГОБСБАУМА І ЖАНА БОДРІАРА

Наукові праці МАУП, 2009, вип. 4(23), с. 179–182

Нація, суспільство, держава. Три ключові елементи всього соціального, від історичного права на самовизначення до економічно-обгрунтованої можливості існування будь-яких політико-державницьких формувань. Всі соціально-політичні стратифікації, доцільні “сучасній класифікації”, будь то класи, верстви, соціальні елементи, еліти чи маси, виходять з дефініцій національної пам'яті, громадянства і місця в суспільстві. У зв'язку з цим протиставляються і порівнюються дві впливові методології, що панують у критичному напрямі науки.

Пошук методу сприйняття політичної дійсності, її етнічних і культурних відображень та її видозмін часто набагато важливіший, аніж трактування політичних явищ етнічного чи соціокультурного характеру, адже йдеться не про авторитети наукових шкіл, на які, за словами Декарта, не варто оглядатись, а про моделі розвитку суспільства. Свого часу Карл Поппер застерігав, що історію творять люди, а тому ніякої логіки історії бути не може. Спробуємо перевірити цю думку.

Мета цієї пошукової роботи — не визначити категоріальну і співвідносну правильність соціальних понять, бо такі спроби є завжди відносинами, а протиставити і порівняти дві впливові методології, які панують у критичному напрямі науки.

Дана пошукова робота розглядає дві точки зору на націю, суспільство і державу. Перша умовно репрезентує школу історизму, малочисельну школу прибічників марксизму і неомарксизму в західній науці, яка продовжує користуватись методологією і частково онтологією марксизму в трактуванні сучасних явищ з метою їх систематизувати.

Ця школа користується визначеними Марсом дефініціями і класифікаціями в сучасній інтерпретації. Звісно, вона буде досліджувати передовсім нації і націоналізм як явища, що створили або були використані для створення національної

держави. В цій системі координат суспільство — лише бліда тінь колишньої нації, невдячний нащадок якої на ймення *громадянське суспільство*, що думає лише про свій зиск, а не про інтереси держави. Водночас марксистська школа досліджує нові націоналізми другої половини ХХ ст., а радше їхню штучність і неспроможність відтворити той дух, що панував у ранньомодерних націях ХІХ ст. Як тільки стихли відголоски Великої революції, націєтворення втратило свою спонтанність та історичну обумовленість, а набуло певного зобов'язального характеру для держави. Таким чином, основна увага модерної марксистської методології в нашому питанні прикута до нації і національної держави, суспільство ж випадає з цієї тріади, бо внаслідок класової внутрішньої структури більше не може розглядатись як єдина нація, а отже, мати спільні цілі. Соціальна енергія більше не виходить назовні, оскільки розчиняється у протистоянні класів.

Друга школа — постсучасний погляд на модерні закони і досвід суспільства, напрям постмарксизму, метою якого є показати неможливість їх дослідження, систематизації. Ця група здебільше французьких учених ставить за мету дослідити сучасне суспільство, закони, якими воно керується зараз, а не колись, Будь-яке соціальне пригадування відкидається разом з принципом історизму. Історія і традиція — більше не вчителі,

а лише члени ради старійшин (за прикладом Ради старійшин в Україні, де вчорашній політикум може давати оцінку, але нічого не вирішувати). Це надзвичайно сильна і впливова сучасна критична школа, яка співзвучна таким напрямам, як постмодернізм і постконструктивізм. Їх головна увага прикута в нашій тріаді до сучасного масового суспільства, мовчазної більшості без етнічної і культурної ідентифікації, з набором споживацьких потреб і інстинктом самозбереження.

Звичайно, для аналізу двох світоглядних систем варто було б порівняти погляди найяскравіших і взаємосуперечливих у поглядах представників, специфіка дослідження яких має наявність ґрунтовних праць з онтології держави і спільнот. До того ж автору було важливо, щоб обидва представники мали марксистське коріння. А тому школу неомарксистів представляє сучасний еволюціоніст Ерик Гобсбаум — один із багатьох євреїв-істориків, хто, вибираючи між сіонізмом і марксизмом, зупинився на останньому. Позиції постмарксистських поглядів автор статті взяв з праць Жана Бодріара — “представника постструктуралістського покоління французьких інтелектуалів” [3, 49].

Варто виокремити основні складові методу Ерика Гобсбаума.

Першою тезою є діалектика понять. Сповідуючи класичний гегельянський в інтерпретації Маркса метод пізнання, Гобсбаум визначає кожне явище політичного життя через протиставлення, наприклад, молодих і старих націй. Причому це не лише класифікація, це кліше, з допомогою якого еволюціоніст надає історичне право на розвиток одним і засуджує національну ідентифікацію інших спільнот. Використання цього методу веде до більш чіткого визначення поняття, але це робить його менш достовірним, менш науковим. Іноді єдиним доведенням слугує заперечення супротивного, що допустимо в математиці, але не в гуманітарних чи культурних студіях. Політичний світ у буденному світогляді завжди полярний: довіряю/не довіряю, подобається/не подобається, “цивілізовані держави/нецивілізовані, комунізм/націоналізм, проамериканський/проросійський і т. ін.

Другою тезою є переконання у пріоритетності класового поділу суспільства. Натомість “поклик етнічності чи мови не вказує дороги до майбутнього взагалі” [4]. Класова боротьба сильніша за етноцентризм, відповідно політика національної держави повинна балансувати на кореляції інтересів окремих соціальних верств. Власне, це при-

нцип правління уряду соціалістів (соціал-демократи в Австрії чи лейбористи у Британії). Але історія знає дуже небагато прикладів вдалого правління соціалістів, які не опустили до попуплізму, дотримувались державницьких позицій і при цьому зберегли підтримку виборців, адже “соціалістичні ідеї можна втілити лиш там, де є істотний виробничий надлишок, який можна розподілити, і демократичний уряд, що забезпечує справедливий розподіл. Проте в країнах, де або надлишок мізерний, або панує диктатура, або є ці обидві особливості, робітники стають жертвами експлуатації, а керівна еліта загарбує всі прибутки” [2].

Третьою позицію, яку варто виокремити у працях Е. Гобсбаума, є те, що у ХІХ ст. “державна, нація і суспільство зійшлися в одній точці”. При створенні національної держави все більша кількість населення долучається до політики. Інтереси народу-населення і держави все сильніше перетинаються. Державна ідея облуптується політичними традиціями і зміцнює ірраціональну віру в доцільність існування саме такої держави. Класи, зокрема робітництво, теж прагнуть встановити “національні кордони” своєї юрисдикції, а отже, “політика ставала справді політикою загальнонаціональною” [1]. Цей метод інтеграції держави і громадянського суспільства перегукується із сучасними закликами до національної єдності, національної ідеї і консолідації еліт. Е. Гобсбаум описував таку інтеграцію для суспільства ХІХ ст., але хіба вона буде доцільною суспільству ХХІ ст.? Тоді чому риторика національної єдності не стихає? Невже усвідомлення ірраціональної, “уявної” спільності може підвищити показники ВВП і соціальні гарантії? Владна еліта лише розподіляє ресурси і намагається управляти, але не заробляє бюджетні кошти. Національна ідея — міф, який легітимізує проєкт пізньомодерної держави в масах. Іноді цей проєкт вдалиий, наприклад: Білорусь, держава з доволі розмитими національними ознаками суспільства, зовсім недавно почала активно “пригадувати” власне минуле, поширювати державну символіку серед населення з метою популяризації білоруськості, чого кілька років тому годі було уявити в неререформованій в багатьох сферах державі. Наприклад, тисячі молодих білорусів, не будучи проєвропейськими опозиціонерами, почали носити футболки із символікою своєї держави, чим показували не тільки прихильність і схвалення держави, а й гордість за неї. Натомість приклад проєкту держави Молдова менш результативний.

Легітимність влади, особливо в очах молоді, настільки низька, що, навіть будучи етнічно молдаванами, жителі не завжди асоціюють себе як громадяни держави Молдови. Отже, ідеї і риторика, що несуть в собі навантаження проблематики національного самовираження, можуть лише відповісти на питання самоідентифікації, що належить до сфери уявного, дополітичного суспільного життя, але аж ніяк не в змозі вирішити сучасних проблем.

Жан Бодріар — французький теоретик постмодернізму, автор, який піддав сумніву концепцію можливості здійснення влади, існування історії і взагалі реальності [3].

Вчення Ж. Бодріара настільки об'ємне і всеохоплююче, що навіть стислий виклад його тез виходить за рамки нашої пошукової роботи. Тому розглянемо застосовану ним методологію для визначення співвідношення нації, суспільства і держави.

Отож, *першою* і основоположною тезою постмарксизму є критика марксизму і відкидання марксових понять: діалектики, пролетаріату, базису/надбудови [3]. Постмарксизм намагається розбити “бінарні опозиції”, в яких мислиться політичний світ (і не тільки він): Схід/Захід, чоловік/жінка і т. ін.

Другою думкою є намагання показати сучасне масове суспільство як самостійну, безлику і аморфну більшість, що більш не є сумою самостійних індивідів і навіть не може називатись соціумом, бо його не можна репрезентувати (відсутність легітимності будь-якої влади), не можна дослідити його особливості (криза соціології). Існує лише соціальне — “уявний конструкт” [3], з допомогою якого можлива комунікація в рамках суспільства. Цікавим прикладом цієї тези є вибори до Європейського парламенту 5–7 червня 2009 р., де явка виборців становила 43 %. Це свідчить, що фактично найвпливовіший репрезентативний орган у світі не має достатньої легітимності з боку своїх виборців.

Третьою особливістю методології постмарксизму може бути деконструкція моделі суспільних відносин. Модерне суспільство (національна держава, політична партія, бюрократичний апарат) завжди мало об'єднувальний центр. У постсучасному вимірі єдиний центр відсутній. Не-

можливо сформулювати національну ідею без національного лідера, неможливо побудувати ефективний державний механізм без впливового керівництва. Проте логіка історії прямує до саморегуляції, самоуправління і самоврядування.

10 квітня 2009 р. в газеті “Гардіан” було опубліковано статтю Е. Гобсбаума “Соціалізм провалився. Тепер і капіталізм збанкрутував. Що ж далі?”, в якій розкритикував обидві системи у протистоянні зі світовою економічною кризою. Але попри доцільні економічні поради, Е. Гобсбаум зазначає: “XX століття давно минуло, однак ми все ще не навчилися жити у столітті XXI, чи, принаймні, мислити відповідно. ...модерні індустріальні (та, по суті, будь-які) економічні системи мислились у термінах двох взаємовиключних протилежностей: капіталізму та соціалізму”. Так, ми справді ще не навчились мислити по-новому. Ми й далі підставляємо під сучасні виклики старі комунікативні і поведінкові моделі. Основна помилка Гобсбаума як еволюціоніста і нас в тому, що, сповідуючи марксистську ідеологію, він вірить в позитивний хід історії, яка лише іноді робить помилки, але зрештою стає на “правильний” шлях.

“Історія, як і фотографія, завжди оманлива”, — писав Норман Девіс [2]. Етимологічно історія — це розповідь про минуле, а тому писати її наперед — невдячна справа.

Підсумовуючи компаративне дослідження, варто зазначити, що сутність суспільно-політичних явищ має здатність до різностороннього трактування. Марксистська теорія привнесла в наукову думку методологічну впевненість охоплюючи під своїм омофором все суспільне життя, і навіть можливість вибудувати бажане майбутнє. Сучасні концепції ж ставлять під сумнів саме існування таких понять, як “суспільство”, “нація”.

Література

1. *Винайдення традиції* / За ред. Е. Гобсбаума, Т. Рейнджера. — К.: Ніка-Центр, 2005.
2. *Девіс Н. Європа. Історія.* — К.: Основи, 2008.
3. *Енциклопедія постмодернізму* / За ред. Ч. Вінквіста, В. Тейлора; Пер. з англ. В. Шовкун. — К.: Основи, 2003.
4. *Сміт Е. Нації та націоналізм у глобальну епоху.* — К.: Ніка-Центр, 2006.

Сутність політичних явищ та їх характеристик дуже часто залежить від використаних методів наукового пізнання. Адекватні відповіді на виклики етнічного, релігійного чи політичного характеру можливі лише за правильного їх сприйняття.

Автор пропонує розглянути два основні типи суспільно-політичного світогляду: неомарксизм і постмарксизм та їх погляди на співвідношення держави, суспільства і нації.

Суть политических явлений и их характеристик очень часто зависит от использованных методов научного познания. Адекватные ответы на вызовы этнического, религиозного и политического характера возможны только при условии правильного их восприятия. Автор предлагает рассмотреть два основных типа социально-политического мировоззрения: неомарксизм и постмарксизм и их взгляды на государство, общество и нацию.

The essence of political phenomena and their characteristics very often depends on used methods of scientific cognition. The adequate replies to present-day challenges of ethnic, religious or political character are possible only with the appropriate way of their perception. The autor of the article suggests to consider two contemporary types of social and political consciousness: neomarxism and postmarxism and their views on correlation of state, society and nation.

Надійшла 5 вересня 2009 р.